

Иванна Гавриш**ГРЕКО-КАТОЛИЧЕСКОЕ РЕЛИГИОЗНОЕ ПОДПОЛЬЕ СТАНИСЛАВИВЩИНЫ
(СЕРЕДИНА 40-Х – 50-Е ГГ. XX В.)**

В статье на основе опубликованных и архивных документов и историографического материала проанализирована религиозная жизнь греко-католиков Станиславщины во времена советского тоталитаризма. Организационную структуру УГКЦ в середине 40-х – 50-х гг. XX в. разрушали аресты епископата и многих священников и верующих, насаждения режима православия и репрессии против непокорных. Однако люди хранили в своих сердцах веру христову и верность своей Церкви, вопреки всем трудностям и препятствиям.

Ключевые слова: Греко-католическая церковь, подполье, Львовский собор, советский тоталитаризм, репрессии.

Ivanna Gavrish**GREEK-CATHOLIC RELIGIOUS UNDERGROUND STANYSLAV
REGION SOVIET (MID 40'S – 50-IES. XX CENTURY)**

In the article the religious life of Greek Catholics of Stanislav at the time of the Soviet totalitarianism is analyzed (on the basis of published and archival documents and historiographical material). The organizational structure of the UGCC in the mid of 40's and 50's of the twentieth century destroyed the arrests of bishops and many priests and believers, the obtrusion of regime of Orthodoxy and repressions against recalcitrants. But people keep in their hearts the Christian faith and allegiance to the Church, despite the difficulties and the obstacles.

Key words: the Ukrainian Greek Catholic Church, clandestine activity, the Lviv Cathedral, the Soviet totalitarianism, repression.

УДК 94 (477)»1944/1989» + 271.4:32.019.5**Тарас Ковалевич****ПОВОЄННА ПРОПАГАНДА ПРОТИ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В
УРСР ТА РОЛЬ У ЦЬОМУ ПРОЦЕСІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ**

У статті окреслено окремі методи та прийоми, що застосовувалися радянською владою для формування стійкого негативного образу Греко-католицької церкви серед широкого загалу. Суттєвий акцент зроблено на радянських органах держбезпеки – не тільки у контексті безпосередніх оперативних заходів проти Церкви, а й саме «викривальної» публіцистично-пропагандистської діяльності.

Ключові слова: Греко-католицька церква, органи держбезпеки, радянська пропаганда, тоталітаризм, інформаційний простір.

Серед усього масиву друкованих радянських праць та фільмів пропагандистського характеру, дещо окремішне місце відводилося забороненій невдовзі після повернення радянської влади Греко-католицькій церкві (далі – ГКЦ). Особливість полягала у тому, що вона виявилася по суті єдиною легально діючою непідконтрольною радянській владі структурою, котра б могла розцінюватися владоможцями, як потенційна (і також легальна) опозиція. У той час, як чи не основним змістом радянського тоталітарного режиму було безумовне прагнення до всебічного контролю над усіма сферами життя і діяльності власних громадян. Та ГКЦ теж мала суттєвий вплив переважно серед населення Галичини, Буковини та Закарпаття, де мала кілька мільйонів вірних і добре налагоджену мережу церковних установ, котрі не лише опікувались душпастирськими потребами мирян. ГКЦ вносила суттєвий вклад в освіту, медицину, проводила благодійну діяльність і загалом була невід'ємним чинником соціального та й, зрештою, політичного життя всього регіону. А легальною опозицією навіть без натяку на жодні антивладні дії вона де-факто вважалася тому, що інституційно підпорядковувалася папі Римському, на якого радянська влада жодного впливу мати не могла. Та навіть за своєю суттю як релігійної спільноти, не могла чинити якого-небудь активного спротиву радянській владі. Тим не менше, залишалася серйозною для неї альтернативою у сфері впливу на населення та вибору ним своїх життєвих цінностей. І миритися з реальним існуванням такої альтернативи тоталітарний режим, зрозуміло ж, довго не міг.

Загалом тема досить мало представлена в сучасних дослідженнях – у її контексті можна згадати ґрунтовний огляд історіографії (зокрема, й радянської) в одній з праць Д. Веденєєва [1], а

також статтю Р. Голика [2, с. 191–208], присвячену формуванню основних стереотипів стосовно українського націоналізму та ГКЦ.

Як відверто підтверджує всю серйозність намірів Кремля учасник тих подій, П. Судоплатов: «Що стосується самої уніатської церкви, то вона знаходилась в досить своєрідному становищі: підкоряючись Ватикану, уніати проводили богослужіння українською мовою. Очолював церкву митрополит Андрей Шептицький, польський граф і колишній офіцер австрійської армії.

Наші запевнення Рузвельту напередодні Ялти в тому, що радянські громадяни користуються свободою віросповідання зовсім не означали кінця протиборства з українськими католиками або уніатами» [3].

І дійсно – побороти цей вплив радянська влада намагалася не лише діяльністю, скерованою на безпосередню ліквідацію Церкви, але й багаторічною «антиуніатською» пропагандою, що наче б мала закріпити нові радянські підвалини у західноукраїнському регіоні. І центральною віссю, на якій ця пропаганда по суті трималася, були звинувачення греко-католицьких ієрархів та священників у співпраці із німецькою владою та українським націоналістичним збройним рухом.

Чіткі завдання, що ставили перед собою автори таких робіт, самі вони, зазвичай, й повідомляли в описах до них: «В документально-публіцистичній книзі на підставі численних фактів і документів розкривається антинародна діяльність українських буржуазних націоналістів і їх ідейних наставників – ієрархів уніатської церкви, їх зв'язки з гітлерівською та іншими ворожими розвідувальними службами, центрами ідеологічних диверсій» [4, с. 2]. Або: «У монографії викриваються соціально-класові причини виникнення альянсу уніатської церкви і українського буржуазного націоналізму, показується антинауковість ідеології і реакційність політичної практики цього різновиду клерикального націоналізму» [5, с. 2]. А в одному з фільмів крупним планом, наче натякаючи на такий «альянс», показано розп'яття з написом «Хайль Гітлер і Бандера!».

Чи не першим взявся за висвітлення діяльності ГКЦ та її всебічне викриття радянський письменник і публіцист Я. Галан, убитий у 1949 р. Масово його твори відповідного змісту почали видаватися під час посилення тиску на релігію і церковні організації в СРСР наприкінці 50-х – на початку 60-х рр. XX ст. Центральною фігурою у його і не тільки його критики ГКЦ був митрополит Андрей Шептицький (меншою мірою – Йосиф Сліпий та решта більш-менш відомих ієрархів).

Не менш відчутну роль у боротьбі з греко-католиками відіграла інша знакова постать у середовищі органів держбезпеки – підполковник С. Карін-Даниленко. Восени 1944 р. його відправили у Західну Україну, де, окрім оперативних завдань із протидії українським націоналістам, він мав безпосередні контакти із церковною верхівкою та особисто з митрополитом А. Шептицьким. Він, що під час своєї пізнішої письменницької діяльності окреслював митрополита чи не найганебнішими словами, тоді, у 1944 р. у доповідній своєму керівництву зазначав: «Вплив митрополита Шептицького й авторитет серед віруючих і духовенства уніатської церкви в Західній Україні – величезні. Без перебільшення можна сказати, що такого безапеляційного авторитету і впливу не має ні один глава церковної течії в СРСР» [6, с. 15].

Незадовго перед цим відбулася довга бесіда С. Каріна-Даниленка із митрополитом віч-на-віч, відображена у спогадах першого – а також у відкритих пізніше документах. Життя Церкви в умовах німецької окупації, її стосунки із представниками нацистської влади, а також ставлення до українських націоналістів та до повернення влади радянської – усе це зафіксовано ще тоді зі слів самого митрополита. Перед цим тим же офіцером складено детальну біографічну довідку на митрополита та план самої зустрічі. Поміж іншого, у довідці зазначалося: «Политическая ориентация Шептицкого до войны была безусловно пронемецкая, поскольку он надеялся и был уверен в том, что с помощью гитлеровской Германии в каком-то виде удастся реализовать идею «самостоятельной» Украины» [6, с. 262]. Відповідно, саме з уточнення цих аспектів і розпочалася бесіда. На зауваження С. Каріна, що без «братнього союзу» українців та росіян Україна цілком очевидно опинилася б у німецькому рабстві, А. Шептицький жодних заперечень не висловив, промовисто відзначивши: «Я приветствую братский союз между украинцами и русскими, я люблю русский народ, люблю его литературу, знаю ее, знаю лучших представителей русской интеллигенции... На немцев многие украинцы возлагали большие надежды, но обманулись в этом ибо немцы стали не те. Это немцы не Гете, дети не тех лучших представителей немецкой нации, которые создали немецкую философию, культуру. Это люди, воспитанные на «Майн Кампф» Гитлера» [6, с. 287]. Описував митрополит і недвозначні візити до нього німецьких чинників з метою тиску за критику їх антигуманних заходів. За його словами, тоді резиденцію відвідували ті німці, котрі свого часу служили у лавах УСС та УГА і добре володіли українською мовою – Г. Кох, Г. Бізанц. «Я не церемонился с ними – продолжувал далі А. Шептицький – и прямо упрекал их в том, что они относятся к народу, как к скоту, как к военной добыче, а знаете, что они мне отвечали? – они упрекали меня в том, как это я – потомственный аристократ, граф, забыл долг вежливости и на их «вежливость» отвечаю невежливыми упреками. Хороша их вежливость! Я бы очень хотел,

чтобы Вы незримо тогда присутствовали при моем разговоре с этими немцами, – Вы бы увидели мое действительное к ним отношение» [6, с. 288]. Коментувалися митрополитом і видавані під час війни звернення під його іменем: «Вы, очевидно, читали послания, напечатанные в газетах за моей подписью с призывами молиться за немцев и поддерживать их. Вы думаете, я их писал? Ничего этого не было. Вот пожалуйста, газета «Українські щоденні вісті» от 5.7.1941 г., в ней напечатано «Слово митрополита к духовенству и верующим архиепархии» за моей подписью. Я не писал такого воззвания. Вы можете мне не поверить, но прошу Вас обратить внимание: здесь написано: «С архиепархиальных ведомостей за июль месяц 1941 года» – проверьте, пожалуйста, – этих архиепархиальных ведомостей и в природе нет. Вообще же эти немцы писали то, что находили для себя нужным, а не то, что хотели люди» [6, с. 288].

Примітно, що схожі сюжети потім надовго ставали предметом для безперервних інсинуацій на адресу митрополита у однозначній прихильності до німців і нацизму. Згадуваний, до прикладу, Г. Кох вказувався як професор Кенігсберзького університету та офіцер, що на якийсь час поселився у митрополичій резиденції під час окупації – із характерно яскравим емоційним забарвленням: «Подумати лишень! На львівських вулицях ллється кров; ховаючись від куль оскажених фашистів, намагаються пробратися на схід матері з плачучими дітьми; націоналісти разом з есесівцями добивають поранених у госпіталях; а тут, під одним дахом, мирно живуть старий митрополит, який сотні тисяч разів повторював у проповідях відому заповідь «не убий!», і досвідчений гітлерівський розвідник Ганс Кох!» [7, с. 33]. Такі ж картини поставали і на кіноплівці. Наприклад, коли головна героїня, на той час монахиня, Іванна, в однойменному фільмі розповідала А. Шептицькому про жахи в гетто, через яке вона проходила, той холоднокровно відповідав: «Церква Христова тут безсила. Це справа світських властей». І під час цієї розмови до кімнати з сусіднього покою заходить німецький офіцер зі словами на зразок: «Який сьогодні чудовий день, ваша ексценція» [8]. Опісля цього в сюжеті фільму граф навіть говорить із керівником німецької розвідки – і чи не всі слова Шептицького у цьому діалозі зводяться до переліку своїх «заслуг» перед Рейхом. Насправді під час реальної такої розмови з шефом «абверу», адміралом В. Канарісом, яка, до того ж, відбулася у 1941 р., а не 1943 р., як подано в стрічці, митрополит притримувався дещо іншого тону, саркастично промовивши: «Я-то думав, що адмірали на морі, а вони – біля керма розвідки» [9, с. 95].

Ще одним із таких «ключових» закидів на адресу уніатського духовенства була певна його участь у формуванні дивізії «Галичина». І з цього приводу відповіді митрополита були зафіксовані не менш чітко – уповноваженим Ради із питань релігійних культів при РНК УРСР, як представився С. Карін-Даниленко (перед цим отримавши відповідне посвідчення з рук керівництва спецслужб). Під час перебування у Львові, як доповідав С. Карін, із матеріалів УНКДБ він дізнався, що у дивізію «СС-Галичина» А. Шептицьким призначалися в якості духівників низка уніатських священиків на чолі з В. Лабою. Окрім того, згадував чекіст, «известно, что Шептицкий будто благословлял дивизию «СС-Галиция» на борьбу с большевизмом. Я счел уместным задать ему в удобной форме об этом вопрос. Шептицкий ответил: «Дивизию «СС-Галиция» я не благословлял на борьбу с большевизмом. Это был 1943 год, когда отношение к немцам было уже определенно отрицательное. Но священник Василий Лаба, который является другом полковника Бизанца, получил от него приглашение стать главным духовником дивизии. Его и некоторых других священников я благословлял, но не на борьбу с большевизмом, а на то, чтобы они своим пастырским словом облегчали страдания людей, насильно мобилизованных немцами» [6, с. 292].

Більш загальні настрої митрополита на той час, його загальну оцінку подій тогочасних і нещодавно минулих вміщено й у згаданій довідці на нього, складеній в НКДБ. Згідно з даними авторів цього документу, А. Шептицький радився в питаннях вибудовування стосунків із радянською владою якраз із радянським «джерелом»: «Нашему источнику, с которым Шептицкий по этим вопросам консультировался, он заявил: «Сейчас я убежден, что решается судьба всех славянских народов, поэтому они должны встать на борьбу с расовым германизмом. Действия УПА и бандеровцев я осуждаю, мельниковцев и людей, состоящих в дивизии «СС-Галиция» – оправдываю. Намерения их были хорошие, но немцы подвели и сейчас нужно отказаться от какой бы то ни было ориентации на немцев... Сейчас, при сложившейся международной ситуации, единственный выбор, видимо, идти с Советской властью, о чем я хочу дать указания всем священникам западных областей Украины – придерживаться этой ориентации и объявить об этом в проповедях на богослужениях в церквях» [6, с. 264]. Також і у бесіді митрополит декілька разів критично висловився стосовно бандерівського руху, наголошуючи радянському представникові, що український народ і без цього надто настраждався – одночасно висловлюючи сподівання, що радянська влада не каратиме цілі села за активність УПА.

Виходячи із наведеного, С. Карін-Даниленко, що згодом різними способами принижував постать митрополита у своїх пропагандистсько-публіцистичних роботах, тут став висловлюватися

за доцільність використовувати А. Шептицького (!) у таких кампаніях влади. Ось як звучать ці пропозиції: «Следует изыскать форму, в которой можно было бы использовать Шептицкого для укрепления нашего влияния в широких массах населения Западной Украины, а также для борьбы с бандеровским движением» [10, с. 57]. А вже через тиждень, у супровідному листі наркома держбезпеки УРСР С. Савченка до доповідної записки про результати бесіди, плани щодо митрополита, були оформлені вже у декілька конкретних пунктів. У них, окрім вимоги спонукати А. Шептицького до написання публічного заклик до учасників УПА припинити боротьбу, також планувалося: «В целях борьбы с украинскими националистами и дальнейшего их разложения, побудить Шептицкого, а через него и духовенство униатской церкви, к активной религиозно-патриотической деятельности в таком направлении через послания, проповеди в церквах, специальные статьи в «Архиепархиальных ведомостях» и т. д.» Також, поряд із цією «релігійно-патріотичною діяльністю» радянській владі було потрібно «побудить через Шептицкого духовенство униатской церкви к сбору материальных средств среди верующих на нужды Красной Армии» [6, с. 303]. Підкреслювалося це своєрідним підсумковим положенням: «Исходя из этого, мы считаем своевременным и целесообразным ставить вопрос о подчинении нашему влиянию митрополита Шептицкого, а через него и униатского духовенства» [6, с. 303].

Траплялося, що у цих або схожих офіційних документах главу ГКЦ іменували «старим сепаратистом-германофілом», виводячи це означення ще з часів Першої світової війни (і, очевидно, ставлячи у провину ідею відторгнення України ще від Російської імперії). Та попри це, як можемо зауважити, загальний огляд особи митрополита, його ваги, ролі є доволі ґрунтовно складеним та об'єктивним – і з чітко сформульованими планами для спецслужб і радянської влади загалом.

І як же контрастують із цим пізніші репліки С. Каріна-Даниленка, особиста розмова якого із А. Шептицьким не відзначалася жодною гостротою з боку її учасників. Повними принизливого тону й блюзнірства виглядають навіть його описи ранньої біографії митрополита: «Цікавість посилювалася й тим, що Шептицький відмовився від гарантованої йому блискучої військової кар'єри не заради могутніх католицьких орденів, а задля якогось маловідомого уніатського чернечого ордену василіан. Навіть його друзі, правовірні католики, не могли пробачити такої зради. Що це? Черговий вибрик примхливого аристократа, який і раніш інтригував своїх коханок? А може, далекоглядний розрахунок? «Ні, панове, коли людина з власної волі скидає мундир улана, щоб сісти за студентську лаву правового факультету, а потім змінює католицизм на «понижену» віру хлопів – тут пахне смаженим», – міркували найбільш розважливі» [11, с. 8].

Не відставали, звісно, й інші автори: «С самого начала и до конца судьба отпрыска одного из богатейших помещичьих родов Польши Романа Шептицкого была предметом хладнокровного политического расчета и продавалась, как с аукциона» [12, с. 17]. Згідно із твердженнями численних публіцистів «Його аж ніяк не бентежив той факт, що за планами фашистських катів більшість населення України мала бути знищена або висілена в інші райони» [13, с. 47]. Ось іще один показовий уривок, про період німецької окупації: «Це діється в період масового винищування гітлерівцями євреїв, а бандерівцями – польського населення. Певна річ, це злочин, та сумління митрополита спокійне. Врешті решт не він же особисто вбиває; та й жертви вбивства не належать до підлеглої йому церкви...» [14, с. 129]. Зауважимо, що особисто митрополит безпосередньо обвинувачувався у бездіяльності та навіть колаборації: «Отримуючи подібні листи, «князь» уніатської церкви жодного разу не виступив на захист свого віруючого «стада». Він мовчав і тоді, коли дим печей Янівського табору смерті смердючими клубами почав застеляти Львів. У трагічний для українського народу час Шептицький вірно служив німецьким загарбникам» [15, с. 182].

У таких, як цей останній, аспектах, вказані свідчення, що примітно, є наче дзеркально протилежному до всіх основних завдань радянської пропаганди. І розповсюдження відверто неправдивих свідчень (звичне для цього жанру праць) – далеко не єдине, у чому тут справа. Звісно ж, насправді митрополит Андрей давно визнаний таким, що активно допомагав, зокрема, євреям та їх дітям переховуватись від німецьких переслідувань. Його протест також стосувався залучення української допоміжної поліції та інших одиниць до акцій нищення євреїв. І нинішня єврейська громада України кілька років тому оголосила владу А. Шептицького «праведником світу».

Чи не найбільшою неймовірністю є те, що у радянських пропагандистських працях робилися спроби такі факти заперечити, одночасно опосередковано їх підтверджуючи чи не на тих самих сторінках. Фрази загального характеру формулювалися приблизно так: «Нині ж уніатсько-націоналістичні посіпаки пропонують забути це минуле, замовчують свої антисемітські погляди, спрямовані на «повне знищення євреїв», лицемірно видають себе навіть за їх «друзів» та «рятівників» [16, с. 83]. Але можна відшукати і навдивовижу конкретні й детальні приклади порятунку євреїв, описані викривачами «ворогів соціалізму». Скажімо, в декількох працях наведений уривок зі спогадів єврейського рабина Давида Кахане, котрий із хвилюванням

розповідає, як знайшов притулок за стінами «святого Юра» під час німецької облави. Попри таку кричущу смислову невідповідність канонам висвітлення радянською публіцистикою історичних подій (особливо часів окупації), цей уривок був поданий у контексті свідчення давнього і нерозривного союзу ворожих до комуністичного ладу «українських націоналістів та сіоністів». Взагалі йшлося про те, що рабини схвалювали і підтримували (!) репресії проти єврейського населення, сподіваючись, що «життя заможної єврейської верхівки поступово буде стабілізуватися. Разом з уніатськими попами вони закликали віруючих до покори, терпіння, не «дратувати» окупантів. ця єдність інтересів, співпраця з фашистами схвально оцінювалася митрополитом Шептицьким. У свою чергу під час масового знищення євреїв митрополит надав притулок кільком іменитим євреям, а також «врятував» львівського рабина Д. Кагане. Ставши з часом один з провідних діячів світового сіонізму і головним рабином військово-повітряних сил Ізраїлю, Д. Кагане не забув заслуги цього «рятівника євреїв», уніата А. Шептицького» [13, с. 100].

Вторять цьому й інші автори, з якихось причин, додаючи й інші деталі: ««Святий» Шептицький, який ні разу не запротестував перед своїми друзями-гестапівцями проти масового винищення населення Львова, надав у своїй резиденції надійний притулок для декількох сіоністських діячів, в тому числі синові рабина Левіна Іцхокові та головному рабину міста – Іцхокові Кахане. Правда, не тому самому Кахане, який зараз очолює найбільш екстремістську терористичну організацію сіоністів у США. Але Кахане є Кахане. Це величезне «геройство» митрополита зворушливо описує бандерівський журнальчик «Український самостійник» у номері за червень... Чи дивно, що буквально після появи наклепницького журнальчика цю зворушливу картину передрукувала сіоністська газета «Гаарец» («Країна») в Ізраїлі. Не станеться чуда (хоч і Шептицький, і Кахане вміли їх «створювати» для обдурювання і послуху своєї пастви), коли на одній із площ Тель-Авіва виросте пам'ятник «мученику-добродію» Шептицькому, а в націоналістичних установах повісять на стіну разом з «героями» УПА портрет одноокого ізраїльського Наполеона – Моше Даяна» [17, с. 33].

Екскурси в минуле Церкви, особливо на кіноекранах, набували подекуди геть лякаючого забарвлення: «В годы, когда поднимал голову фашизм, для Шептицкого и Слипого каждый день начинался молитвой: «Боже, помоги Гитлеру!». Но они не ограничивались лишь одними молитвами. По всей территории бывшей Галичины по образу и подобию «гитлерюгенда» были созданы военизированные молодежные организации «Пласт», «Сокол», «Луч»» [18]. Видається так, що у цій фразі – у хронологічному поєднанні заснування військово-спортивних товариств початку ХХ ст. та гитлерюгенду (!), і у банально неправильному написанні назви одного з них (лише згодом у сценарії фільму ручкою виправлено на «Луг») – постає весь комізм маніпуляцій із такого нав'язування перебігу історичних подій пересічному глядачеві.

У деяких випадках виявляємо неабияк сконструйовані логічно-смислові ряди, де голос митрополита під час його проповіді накладався на кадри страшних німецьких злочинів в часи окупації українських земель. Так, на початку одного з епізодів відомого фільму «Упирі» демонструється сторінка газети із написом «Слово Митрополита», а далі вмикають запис слів його самого: «В житті нашої Батьківщини Побідоносну німецьку (одразу ж у кадрі з'являються арештовані з піднятими руками) армію вітаємо з радістю і вдячністю (німецький офіцер вішає жінку) за звільнення (німецький офіцер вішає чоловіка) від ворога (німецький офіцер вішає хлопця). В тій важній (німці катують людину) історичній хвилі взиваю вас до (трупи на землі) щоб Всевишньому подякувати (німець біля повішеної) за все, що дав і просити потрібних ласк на майбутнє. Кожний душпастир відправить в найближчу неділю благодарственну богослужбу (німецький офіцер розстрілює людину). А по пісні «Тебе Богом хвалим» внесе багаторічне побідоносній армії (розстріл арештованих) німецькій (повішені). Українському народові. Андрей митрополит» (останній кадр – теж зі сторінками газети) [19].

На схожі ілюстрації можна натрапити і в стрічці «Хто ви, містер Климчук?». Голосом диктора озвучується, що «Тоді з першою краплиною «святого причастя» вливали духовну отруту батькам і дідам на чолі з самим митрополитом Андреем». А поміж цими словами так само «вбудовуються» фото крупним планом митрополита із пластунами, та із надзвичайно характерними підписами – «Нацисти у Карпатах», «Шептицький з молодими нацистами» та «Нацистський знак на грудях Шептицького» (!) [20]. Знаково, що ці та інші подібні фото і нині є предметом запеклих коментарів та дискусій, часто антиукраїнського характеру. А саму цю саму «емблему» на грудях глави ГКЦ у вигляді свастики називають наочною демонстрацією мало не сповідання ним ідеології нацистів чи солідарністю з ними – забуваючи, що в організації «Пласт» віддавна була подібна відзнака, але відмінна за формою.

Своєрідним тоном описувалися і короткі факти з життєписів багатьох діячів визвольного руху, поєднуючи його із Церквою в одне явище – явище, звісно ж, глибоко антирадянське: «В організаційному плані уніатсько-націоналістичний союз мав корпоративно-індивідуальний характер.

Верхівка греко-католицької церкви і націоналістична «еліта» були зв'язані, крім класових інтересів та ідейних уз, службовими, громадсько-політичними, почасти й родинними зв'язками. Так, ватажок ОУН Є. Коновалець був ревним уніатом і прихильником А. Шептицького, один з оунівських «вождів» А. Мельник працював управителем його маєтків, С. Бандера – син уніатського священика з прикарпатського села Угринів, найближчий радник кардинала Сліпого, І. Гриньох – колишній парох міста Галича, один з націоналістичних ідеологів С. Ленкавський – син пароха із Загвіздя і т. п.» [16, с. 28].

Знайшлося місце і для огульної критики на адресу таємно та професійно ліквідованого радянською владою єпископа Теодора Ромжі: «Антикомуністична діяльність Мукачівської єпархії не припинялась і після возз'єднання Закарпаття з Радянською Україною. Єпископ Т. Ромжа – син куркуля, змідяризований українець з Великого Бичкова – повів активну діяльність проти Радянської влади. Він постійно передавав до Будапешта кардиналові Мідсенті інформації про становище на Закарпатті, про діяльність Рад. За його наказом уніатські попи агітували проти возз'єднання Закарпаття з Радянською Україною, проти вступу добровольців у ряди Червоної Армії» [21, с. 100].

Історія ж арешту і засудження наступника о. Теодора, єпископа Олександра Хіри мабуть якнайкраще демонструватиме, за допомогою якого комплексу заходів (в тому числі й пропагандистського характеру) радянська влада прагнула «самоліквідувати» ГКЦ, одночасно упокоривши її представників. Про нього залишив цікавий спогад співкамерник Юхим Вольф, також засуджений наприкінці 1940-х рр. – за участь у єврейській молодіжній організації. Почалося все з того, що коли не стало єпископа, О. Хіра почав виконувати його обов'язки у Закарпатській єпархії. За деякий час його викликали до Міністерства державної безпеки і запропонували повернути всю єпархію на православ'я. О. Хіра рішуче відмовився. Аргументація офіцера держбезпеки, як відзначав Ю. Вольф, була парадоксальною, виходячи з уст атеїста: «Поляки накинули українцям церковну унію, щоб занапастити Православну Церкву і сполонізувати український народ. Відтоді, як український народ возз'єднано, уніатській Церкві не залишилося місця під сонцем, і хоч би що казав священик Хіра, історична справедливість переможе і весь український народ буде православний». Вислухавши заперечення отця по всіх цих пунктах і озвучення його наміру піти у відставку, офіцер продовжив: «Не підеш, а будеш діяти так, як ми скажемо, тобто в інтересах українського народу! Завтра виголосиш проповідь на користь переходу єпархії в православ'я. Якщо ні, то судитимемо тебе за саботаж і наклеп на політику радянської влади: народ всією душею бажає повернутися до віри батьків, а ти цьому заважаєш та ще брешеш, що повернення до православ'я нібито не відбувається добровільно» [22, с. 34]. Наступного дня священик просто попрощався зі своїми парафіянами, так і не виголосивши потрібної владі проповіді – а ще за кілька днів його та інших керівників єпархії заарештували і майже всіх засудили до 25-ти років ув'язнення.

Примітно, що окрім цього, один із моментів перебування заарештованого вже у в'язниці несподівано привідкрив процес зародження тез про «антинародну» діяльність ГКЦ – згодом найбільш поширених на сторінках радянських праць. Ю. Вольф, переказуючи розповідь самого О. Хіри про перебування в карцері, наводить такий випадок: «Допити були не тривалі і виснажливі, як у мене, а, навпаки, короткі і загадкові – одне не доречне, з погляду допитуваного, питання, і все – повертають назад до камери. Ця загадковість подій дуже мучила О. Хіру. Нарешті він зрозумів – Москва незадоволена з формулювання вироку і вимагає замість саботажу «пришити» зраду батьківщини. Для цього треба домогтися від звинувачуваних визнання щодо таємних зв'язків з Ватиканом. Хірі щораз показували свідчення знайомих йому людей, які присягали, що він, Хіра приймав таємних посланців від папи. «Як уміло МДБ підробляє почерки і стиль мови цих людей!» – думав О. Хіра. Тоді він ще не розумів, що більшість свідчень – справжні, бо ці люди або завербовані до праці в МДБ, або свідчать під тиском, під тортурами» [22, с. 35]. Зрештою, він відмовився підтвердити правдивість таких закидів і його повернули у карцер.

Незважаючи на такий дійсно потужний комплекс заходів, різноманітних за способом впливу, ефективність тут очевидно залишалася безпосередньо протилежною цьому розмаху. Адже авторитет ГКЦ залишався по суті непохитним навіть під час перебування її у нелегальному статусі. Наведені приклади із самого процесу виникнення та розповсюдження незмінних пропагандистських постулатів лише додатково засвідчують, що навіть у всуціль монополізованому владою офіційному інформаційному просторі не вдавалося уникати часто безглузвих суперечностей, що «підставляли» саму ж пропагандистську машину.

Список використаних джерел

1. Веденєєв Д. В. Меч і тризуб. Розвідка і контррозвідка руху українських націоналістів та УПА. 1920–1945 / Д. В. Веденєєв, Г. С. Биструхін. – Київ: Генеза, 2006. – 408.: іл., схеми. 2. Голик Р. Радянська влада та український визвольний рух у контексті ідеологічних стереотипів / Р. Голик // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Вип. 22: Українська повстанська армія в контексті національно-визвольної боротьби народів Центрально-Східної Європи. Львів, 2012. – С. 191–208. 3. Судоплатов П. А. Спецоперации. Лубянка и Кремль 1930–1950 годы. [Електронний ресурс] / П. А. Судоплатов. – Режим доступу: http://victory.mil.ru/lib/books/memo/sudoplatov_pa/index.html. 4. Дмитрук К. Приречені / К. Дмитрук. – Львів: Каменяр, 1981. – 327 с. 5. Мигович І. І. Реакційна суть клерикального націоналізму / І. І. Мигович. – Київ, 1984. – 293 с. 6. Митрополит Андрей Шептицький у документах радянських органів державної безпеки (1939–1944 рр.) / [упоряд.: С. Кокін, Н. Сердюк, С. Сердюк]. – Київ: Українська Видавнича Спілка, 2005. – 480 с. 7. Беляєв В. Формула отрути / Беляєв В. – Львів: Каменяр, 1971. – 267 с. 8. Іванна. – Кіностудія ім. О. Довженка, 1959. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://onlite.net.ru/11070-ivanna.html>. 9. Веденєєв Д. В. – Украинский фронт в войнах спецслужб / Д. В. Веденєєв. – К., 2008. – 432 с. 10. Файзулін Я. Если бы Шептицкий задумал контрреволюционное выступление, он легко мог бы найти массовую поддержку / Я. Файзулін // Країна – 2014. – № 42 (245). – С. 55–57. 11. Даниленко С. Дорогою ганьби і зради / Даниленко С. – Київ: Наукова думка, 1972. – 339 с. 12. Ржезач Т. Разыскиваются... / Т. Ржезач, В. Цуркан. – Москва: Прогресс, 1988. – 328 с. 13. Добрецова В. В. Націоналізм і релігія на службі антикомунізму / В. В. Добрецова. – Львів, 1976. – 204 с. 14. Галан Я. О. На службі у сатани / Я. О. Галан. – Київ, 1957. – 152 с. 15. Добричев В. П. У тіні святого Юра / В. П. Добричев. – Львів: Каменяр, 1970. – 214 с. 16. Мигович І. І. Уніатська церква і український буржуазний націоналізм / І. І. Мигович. – Київ: Вища школа, 1981. – 142 с. 17. Мигаль Т. З-під ганебного стовпа / Т. Мигаль. – Київ: Дніпро, 1974. – 182 с. 18. Центральний державний кінофотофоноархів України імені Г. С. Пшеничного (далі – ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного), од. обліку 9429, «Фальшивый нимб», кінофільм, 1982. 19. ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного, од. обліку 4992, «Упирі», кінофільм, 1971. 20. ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного, од. обліку 8073, «Хто ви, містер Климчук?», кінофільм, 1978. 21. Букович Д. М. Павутиння омани / Д. М. Букович. – Ужгород: Карпати, 1974. – 128 с. 22. Іноземці про українських політв'язнів: Спогади / [упоряд. О. Голуб; передм. Є. Сверстюка]. – Київ: Смолоскип, 2013. – 736 с.

Тарас Ковалевич

ПОСЛЕВОЕННАЯ ПРОПАГАНДА ПРОТИВ ГРЕКО-КАТОЛИЧЕСКОЙ ЦЕРКВИ В УССР И РОЛЬ В ЭТОМ ПРОЦЕССЕ ОРГАНОВ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

В статье обозначены некоторые методы и приемы, которые применялись советской властью для формирования устойчивого негативного образа Греко-католической церкви среди широкой общественности. Существенный акцент сделан на советских органах госбезопасности – не только в контексте непосредственных оперативных мероприятий против Церкви, но и именно «изобличительной» публицистическо-пропагандистской деятельности.

Ключевые слова: Греко-католическая церковь, органы госбезопасности, советская пропаганда, тоталитаризм, информационное пространство.

Taras Kovalevych

THE POST-WAR PROPAGANDA AGAINST THE GREEK CATHOLIC CHURCH IN THE UKRAINIAN SSR AND ROLE IN THIS PROCESS OF STATE SECURITY

This article outlines some methods and techniques used by the Soviet authority in order to form permanent negative image of the Greek Catholic Church spread among the general public. Significant emphasis is placed on the Soviet security organs – not only in the context of direct operational measures taken against the church, but also especially aimed at the «denunciatory» publicistic advocacy.

Key words: Greek Catholic Church, state security organs, soviet propaganda, totalitarianism, information space.